

Mariyana Vitanova

(Sofia, Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin, Bulgarian Academy of Sciences)

The Contribution of Blagoy Shklifov to the Study of the Southwestern Bulgarian Dialects

Abstract: The scientific work of Prof. Dr. Sc. Shklifov is rich and versatile. His interests spanned from descriptive dialectology, to dialect lexicology and lexicography, to dialect and historical phonetics. As part of his research, Prof. Shklifov also collected and published dialect texts. His works have enriched our knowledge of the linguistic variety of Bulgarian and have contributed to the preservation of the wealth of the Bulgarian dialects of Aegean Macedonia.

Марияна Витанова

(София, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, БАН)

Приносът на Благой Шклифов в проучването на югозападните български говори

Научната дейност на проф. д.ф.н. Благой Шклифов е насочена главно към проблемите на българската диалектология. Той посвещава значителна част от творческите си сили в проучването на крайните югозападните български говори, които днес са извън държавните предели на България. Бл. Шклифов работи както в областта на дескриптивната диалектология, така и на диалектната лексикология и лексикография, диалектната и историческата фонетика, събира и публикува диалектни текстове.

Интересът на проф. Шклифов към българските говори от Егейска Македония е предопределен от неговата житейска съдба. Роден е през 1935 г. в с. Черешница, Костурско (днес Полекерасос, Гърция). Напуска родния си край през 1948 г. по време на Гражданската война в Гърция едва на 13 години. Изпратен е в Унгария, където завършва средно и висше образование – руска и българска филология. През 1964 г. става редовен аспирант по българска диалектология в СУ „Св. Климент Охридски“ и оттогава се установява да живее в София. През 1971 г. започва работа в Института за български език. Както сам посочва в предговорите на своите трудове, в Унгария живее сред българи бежанци от Костурско, Леринско и Долна Преспа. В средата на българи от

Егейска Македония той води непринудени разговори, записва диалектни текстове и фолклорни материали – народни песни, приказки.

Творческият път на Бл. Шклифов е белязан от три щастливи фактора. Той съчетава изследователя с филологическо образование, от една страна, с доброто познаване на изследваните говори като родни, от друга страна, и обкръжението на родители, роднини, приятели, които са носители на диалекта и негови информатори, от трета. Тези обстоятелства са много важни при проучването на говори, които се намират извън държавните граници и за които материали се събират обикновено главно от преселници. В своята събирателска дейност той не е притискан от фактора време, от необходимостта за сближаване и установяване на по-тесен контакт с информаторите в кратки срокове, от разграничаването на присъщите на говора особености от по-късни наслоявания. Материалите, които Бл. Шклифов използва и обнародва, са събирани дълги години в свободни разговори в непринудена атмосфера.

Основен обект в научните изследвания на проф. Благой Шклифов са крайните югозападни български говори в Костурско и Долна Преспа, а предмет – различните езикови равнища на тези диалекти. Първите две монографични изследвания на Бл. Шклифов са посветени на костурския и долнопреспанския говор и са отпечатани в поредицата „Трудове по българска диалектология“ („Костурският говор“, 1968 и „Долнопреспанският говор“, 1979). Монографията, посветена на костурския говор, е редакция на защитената през 1969 г. дисертация с научен ръководител проф. Ст. Стойков. Основният принцип в изследванията на Бл. Шклифов е да се представи богат и автентичен материал, който разкрива явленията в тяхната пълнота. В двата труда са застъпени всички равнища на едно съвременно диалектоложко описание на говор – фонетика, морфология, лексикология. Изследването за костурския говор включва и раздел „Синтаксис“. В работата за долнопреспанския говор частта, посветена на лексиката, е по-обширна, представена е и диалектната фразеология. Костурският и долнопреспанският говор са типологически близки. Застъпниците на старобългарските ерови гласни са *o* и *e* (*сон, дош, мѡзок, пѣток* от стб. *ъ*; *ден, тѣмен* от стб. *ь*). Налице е рефлекс *e* на стб. *я*това гласна *ѹ* (*млѣко, лѣп, бел, цел*). Рефлексите на стб. задна носова гласна са *ъ, ѓ* и *a* в костурския говор и *ъ* и *ѓ* в долнопреспанския (*пѣт, рѣ ка, дѣп; пѣт, дѣп; пат, мака*). В костурския говор са запазени следи от разложен назализъм, срв. *дѣмп, зѣмп, гѣ лѣмп, сѣмбѣта* и др. Стб. предна носова гласна има рефлекс *e* и в двата говора (*зет, клѣтва*). Стб. групи *ѡд, ѣа* са с рефлекс *ич, ж* в костурския говор и *ит, жд* в долнопреспанския (*свѣича, лѣича, мѣжа; свѣита, пѣштера, вѣжда, мѣжда*). Морфологичните системи на двата говора също са много близки – и в двата говора определителният член за мъжки род е *-о* (*чѣдеко, сѹно*), формите на третоличното местоимение в именителен падеж са наследници на стб. местоимения с корен *ѡ-*, срв. *той//тос, тѣйа//тѣа//та, то//тос* (Костурско) и *той, тѣйа//тѣа//та, то//тѣа* (Долна Преспа). И в двата говора са запазени остатъци от склоняван член с посесивно значение при формите за мъжки и среден род – *цѣротѡму, пѣпотѡму, кѹчетѡму* (*Той ѹа зве за невѣста цѣротѡму ичѣрка*). В долнопреспанския говор е налице агломеративна форма при личните и роднинските названия – *Од вѹйка ми зѣмеф пѣри. Викнѣйте го Огнена*. Заслужава внимание системата на местоименията и в двата говора. Могат да се отбележат неопределителните местоименни форми, образувани с частица *ер-* (*ѣркой, еркѣкуф, еркѣкуф*), отрицателните с *ни-* и формите на числителното име *един* (*ниѣден, ниѣна* и т.н), обобщителните *свѣки, свѣчки, сѣ ти, свѣкакви* в Костурско и др. Формите за бъдеще време се образуват с частиците *ке* и *за* в костурския говор и с *ке* в долнопреспанския. В глаголната система и на двата говора функционират конструкции с глагола *имам* – *ѹмам пѣсано, им ѡйдено; ѹмам вѣдено, ѹмам рѣчено* (*Им ѡйдено на*

Бл. Шклифов отделя голямо внимание в проучванията си на диалектната лексикология и лексикография. Трябва да се подчертае, че обнародваните от него лексикални материали са в голяма степен с диференциална лексика и значително по-малко с фонетични и акцентни диалектизми на общобългарската лексика. Материалите са изключително ценен паметник на диалектното богатство на говорите в Егейска Македония, застрашени от изчезване поради асимилирането на българското население. Своеобразно продължение на монографичното изследване за Костурско е „Речник на костурския говор“, публикуван в поредицата „Българска диалектология. Проучвания и материали“. За съставянето на речника Бл. Шклифов в продължение на три години прави нови наблюдения и проучвания, събира допълнително диалектен лексикален материал. Най-многобройни са лексемите от родното село на Бл. Шклифов – Черешница, Костурско. За това допринася и обстоятелството, че през 1969 г. в София се преселват и родителите му. Лексикалната система е представена чрез интересни номинативни диалектни названия, някои наследени от старобългарски език (*листопàт* ‘ноември’, *ина* ‘скреж’, *кàвам* ‘слагам’, *грèда* ‘идвам’, *полежìна* ‘полегнала нива’, *лозèнка* ‘лозова пръчка’, *попрèтка* ‘сеद्याнка’, *литàшка* ‘пеперуда’, *лèнгаф* ‘ленив’, *кеселìна* ‘оцет’), семантични диалектизми, които имат еднаква форма с книжовни думи, но са различни по семантика (*кàша* ‘конопено семе’, *кòнец* ‘нерв на гръбначния стълб’, *македòнец* ‘магданоз’) и словообразователни диалектизми (*скъпìйя* ‘скъпотия’, *луканìк* ‘луканка’, *лудофчìна* ‘лудория’).

Макар и неголям като обем, но с интересни диалектни лексеми е речникът към „Български диалектни текстове от Егейска Македония“. Тук бих посочила обликът *гaбaйницa* ‘баница’, който допълва липсващото звено в етимологията на общобългарската дума *баница* (вж. БЕР 1971), диалектни думи като *бaЦpкa* ‘баячка’, *бeлka* ‘белтък’, *вpeщичe* ‘чувал’, *вeтka* ‘вейка’, *вeля* ‘казвам, нареждам’, *глeндoсaлцe* ‘слънчоглед’, *гapлeшкa* ‘огърлица’, *гyшиник* ‘шия’, *зaврaтник* ‘плесница’, *квaсaлник* ‘съд за квас’, *нaрaквйцa* ‘ръкавица’, *пopучoк* ‘закуска’ и др.

Марияна Витанова

лексика, свързана с реалии от животновъдството в Костурско и Леринско. Речникът е новаторски и по своята типология. Той съчетава тематичен и идеографски принцип (от значението към названията). Трудът поставя началото на изработване на подобен тип речници в Секцията за етнолингвистика. Материалът е разпределен в различни рубрики, включващи общите названия на животни (*браф, правдо*), названията на животните според техния пол, възраст, външни белези (*узъмка, бѣшка, магарка, матурица, мълзница, зѣска, сугарица, старачка, Црец, дѣяк, бѣлчо, руско, мургалкафко*), хищни животни и паразити, нападащи домашните животни, продуктите, получавани от домашните животни, названия за пастири, постройки за подслон на животните, пасбища и водопойни източници, действия, свързани с пастирството, междуметия за прогонване или примамване на животните и др. Приложен е и азбучен показалец на включените в речника лексеми.

В своите монографични трудове за диалектите на костурския и на долнопреспанския говор Бл. Шклифов включва текстове образци на говорите. През 2003 г., съвместно със съпругата си Екатерина Шклифова, издава „Български диалектни текстове от Егейска Македония“. В сборника са включени диалектни текстове от Костурско, Леринско, Долнопреспанско, Воденско, Ениджевардарско и Солунско. Материалът е събиран от преселници, живеещи в България. Освен че са илюстрация на диалектните системи на говорите, те са разнообразни и в тематично отношение. Чрез тях се представят бита, обичаите, фолклорът на българите от Егейска Македония. Текстовете са изключително ценни не само за специалистите по диалектология, но и за етнолингвисти и етнологии. Към приносите за запазване на езиковото богатство на българите от Егейска Македония трябва да бъде спомената и последната книга на проф. Шклифов „На кол вода пиехме. Записки за Христовите мъки на българите в Егейска Македония през XX век“ (2011), издадена посмъртно. Събраните автентични спомени на българите от Егейска Македония са не само езиково свидетелство, но и паметник за борбата за запазване на българското национално самосъзнание.

Проф. Шклифов е автор на многобройни публикации в научната периодика и в научни сборници, които в рамките на една статия не биха могли да бъдат разгледани подробно, затова само ще изброя някои от тях. Въпроси на диалектната и историческата фонетика се осветляват в „Някои фонетични промени в костурския говор“ (1968), „Меката консонантна система на костурския говор“ (1971), „Развойният процес на *ит, жд* в българския език“ (1981), „Съчетанията ШТ, ЖД са първични“ (1994), „Същност и развой на РЪ, РЬ – РЪ, ЛЬ“ (1991), „Развойни процеси при х“ (1993/1994), „Проблеми на българската диалектна и историческа фонетика с оглед на македонските говори (методологически подход)“ (1993/1994) и др. Проблеми на акцентологията са разгледани в „Акцентната система в долнопреспанския говор“ (1975), „Образуване и функциониране на акцентно-ритмичните единици (Въз основа на говора на с. Черешница, Костурско)“ (1995), на морфологията в „Глаголната система на костурския говор“ (1967), на топонимията в „Местните имена в с. Граждево, Долна Преспа“ (1996) и др. Не всички негови тези се приемат еднозначно от научната общност, но той отстоява последователно своите виждания.

Най-многобройни са публикациите на Бл. Шклифов в областта на диалектната и историческата фонетика. Резултат от този интерес е трудът му „Проблеми на българската диалектна и историческа фонетика с оглед на македонските говори“ (1995), който е защитен като голям докторат. Изследването представя алтернативни гледни точки към множество проблеми на българистиката и славистиката и е оценен високо от учени като чл.-кор. Михаил Виденов, проф. Йордан Пенчев, проф. Имре Тот и др.

Творческият портрет на Бл. Шклифов ще остане незавършен, ако не бъде спомената и студията „За разширението на диалектната основа на българския книжовен език и неговото обновление. Македонската азбука и книжовна норма“ (2002), в която критикува стесняването на диалектната основа на книжовната норма на българския език и пренебрегването на словното богатство на западните български говори, поставя въпроса за обогатяването на книжовния език и разнообразяването му с лексика и фонетични явления от българските говори в Македония.

Бл. Шклифов е езиков консултант на филма „Мера според мера“ на режисьора Георги Дюлгеров.

Научното дело на проф. Бл. Шклифов е богато и разностранно. Негова огромна заслуга е изследването и запазването на диалектното богатство на българските говори от Егейска Македония. Трудовете му обогатяват представите за диалектното многообразие на българския език и представляват интерес както за специалисти езиковеди, етнологии и др., така и за по-широка читателска аудитория.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР 1971: *Георгиев, Вл.* (гл. ред.), *Гълъбов, Ив., Заимов, Й., Илчев, Ст.*.. Български етимологичен речник. Т. I А-З. София, Издателство на БАН, 679 с.
- Шклифов 1967: *Шклифов, Бл.* Глаголната система на костурския говор. – Език и литература, кн. 3, 82-91.
- Шклифов 1968: *Шклифов, Бл.* Някои фонетични промени в костурския говор. – Език и литература, кн. 3, с. 92-93.
- Шклифов 1968: *Шклифов, Бл.* Костурският говор. Трудове по българска диалектология. Кн. 8.
- Шклифов 1971: *Шклифов, Бл.* Меката консонантна система на костурския говор. – Език и литература, кн. 6, с. 70-72.
- Шклифов 1975: *Шклифов, Бл.* Акцентната система в долнопреспанския говор. – Български език, кн. 1, с. 34-38.
- Шклифов 1977: *Шклифов, Бл.* Речник на костурския говор. – Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. 8.
- Шклифов 1979: *Шклифов, Бл.* Долнопреспанският говор. Трудове по българска диалектология. Кн. 11.
- Шклифов 1979: *Шклифов, Бл.* Архаични думи в долнопреспанския говор. – В: Изследвания върху историята и диалектите на българския език (Сборник в памет на чл.-кор. Кирил Мирчев). С., с. 386-387.
- Шклифов 1980: *Шклифов, Бл.* Кратък преглед на проучванията на югозападните говори през втората половина на XIX век – Български език, 1980, кн. 1, с. 68-71.
- Шклифов 1981: *Шклифов, Бл.* Развойният процес на *ит, жд* в българския език. – В: Първа национална младежка школа по езикознание. С., с. 24-26.
- Шклифов 1984: *Шклифов, Бл.* Общността на говора на село Бобошица с костурския говор. – В: Помагало по българска диалектология. С., 1984.
- Шклифов 1991: *Шклифов, Бл.* Същност и развой на РЪ, РЬ – РЪ, ЛЬ. – Български език, кн. 6, с. 549-550.
- Шклифов 1993/1994: *Шклифов, Бл.* Развойни процеси при *х*. – Български език, 1993/1994, кн. 4, с. 334-338.

Шклифов 1993/1994: *Шклифов, Бл.* Проблеми на българската диалектна и историческа фонетика с оглед на македонските говори (методологически подход). – Български език, кн. 5-6, с. 447-457.

Шклифов 1994: *Шклифов, Бл.* Съчетанията ШТ, ЖД са първични. – Език и литература, кн. 6, с. 73-79.

Шклифов 1995: *Шклифов, Бл.* Образуване и функциониране на акцентно-ритмичните единици (Въз основа на говора на с. Черешница, Костурско). – Български език, кн. 1-2, с. 81-90.

Шклифов 1995: *Шклифов, Бл.* Проблеми на българската диалектна и историческа фонетика с оглед на македонските говори. С.

Шклифов 1996: *Шклифов, Бл.* Местните имена в с. Граждево, Долна Преспа. – В: Ономастично и етнолингвистично пространство на езика: астроними, вентоними, еортоними, зооними, фитоними, хрононими и др. В чест на проф. Н. П. Ковачев. Т. I. В. Търново. ИК „Знак’94“, с. 163-170.

Шклифов 2000: *Шклифов, Бл.* Пастирската лексика в района на Вич планина (Костурско и Леринско). С., „ЕТО“, 142 с.

Шклифов 2002: *Шклифов, Бл.* За разширението на диалектната основа на българския книжовен език и неговото обновление. Македонската азбука и книжовна норма. С., 25 с.

Шклифов 2003: *Шклифов, Бл., Шклифов, Бл.* Български диалектни текстове от Егейска Македония. С., АИ „Проф. М. Дринов“.

Шклифов 2011: *Шклифов, Бл.* На кол вода пиехме. Записки за Христовите мъки на българите в Егейска Македония през XX век. С., Изд. „Изток-Запад“, 399 с.